térature des Arabes d'Espagne (Leiden 1855-1861). Makkarî'nin *Nefḥu'ṭ-ṭîb min ġusni'l-Endelüsi'r-raṭîb* adlı eserinin ilk iki cildinin R. Dozy, L. Krehl ve W. Wright ile birlikte yapılmış neşridir. Baş tarafında şarkiyat araştırmalarından bahseden önemli bir mukaddimenin yer aldığı bu çalışmada birçok ünlü isim unutulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Necîb el-Akīkī, *el-Müsteşriḳūn*, Kahire 1964, I, 204; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Fethullah), V, 120; Bedevî, *Mevsûʿatü'l-müsteşriḳīn*, s. 167; Edward W. Said, *Orientalism*, New York 1979, s. 152, 331, 339; "el-Munaẓẓamâtü'l-ʿArabiyye li't-terbiye", *Menâhicü'l-müsteşriḳīn*, Riyad 1405 / 1985; W. H. Behn, *Index Islamicus (1665-1905)*, Millersville 1989, s. 2, 28, 57, 96, 113, 691, 697, 720, 722, 725, 731, 737, 801; *TA*, XIV, 103; E. Lévi-Provençal, "Makkarî", *İA*, VII, 205.

İBRAHİM HAREKÂT

DUHÂ NAMAZI

(bk. KUŞLUK NAMAZI).

DUHÂ SÛRESİ

(سورة الضحى)

Kur'ân-ı Kerîm'in doksan üçüncü sûresi.

Mekke devrinde nâzil olmuştur, on bir âyettir. **Fâsıla***sı (ر ، ث ، ا) harfleridir. Adını birinci âyetteki "kuşluk vakti" anlamına gelen **duhâ** kelimesinden alır. Kuşluk vaktine yeminle başlayan sûreye Ve'd-Duhâ sûresi de denilir. Vahyin bir müddet kesilmesi sebebiyle Mekke müşrikleri arasında çıkan, "Rabbi Muhammed'i terketti, ona küstü" şeklindeki dedikodulardan Hz. Peygamber'in duyduğu üzüntü üzerine nâzil olmuştur (sûrenin nüzûl sebebiyle ilgili rivayetler için bk. Buhârî, "Tefsîr", 93, "Teheccüd", 4, "Feżâʾilü'l-Ḳurʾân", 1; Müslim, "Cihâd", 114-115; Tirmizî, "Tefsîr", 82; Hâkim, II, 526-527). Vahyin kesilme süresiyle ilgili olarak iki üç günden kırk güne kadar varan çeşitli rivayetler mevcuttur.

Duhâ sûresi, İslâm güneşinin yükselişini sembolize eden kuşluk vaktiyle küfür ve şirk döneminin, bitmeye yüz tutmuş karanlık bir geceyi andıran haline yeminle başlar. Allah'ın Hz. Peygamber'i terketmediği ve kendisine darılmadığı bildirilir. Hz. Peygamber'i yakın bir gelecekte büyük başarıların beklediği, peygamberlik görevinin sonunun başlangıcından daha hayırlı olacağı müjdelenir. Aslında Hz. Peygamber annesiz babasız

Duhâ sûresinin muhakkak hattıyla yazılmış ilk âyetleri

büyüyen bir yetimken rabbi kendisini koruyup kollamış ve ona peygamberlik vermiştir. Artık rabbin desteğinden uzak kalması ve terkedilmiş bir duruma düşmesi söz konusu değildir.

Sûrenin ikinci yarısındaki âyetler ilk nazarda bir başa kakma üslûbu taşır gibiyse de dikkatle incelendiğinde böyle olmadığı görülür. Daha önce verilen nimetlerden söz edilmesi başa kakma değil peygamberlikten sonra verilecek nimetlerin daha öncekilerle kıyaslanamayacak kadar büyük olduğunu anlatmak içindir. Nübüvvetten önce resulünü kimseye muhtaç etmeyen Allah nübüvvetten sonra mı yüz üstü bırakacaktır. Artık bir peygamberden beklenen görevleri yerine getirmesi, yetime, kimsesize sahip çıkması, ihtiyacı olanları eli boş çevirmemesi gerektiği belirtilir. Sûre, rabbin nimetlerini dile getirmeyi emreden bir âyetle son bulur. Bundan da en büyük nimet olan İslâm dininin tebliğ ve tâlim edilmesi istendiği sonucu çıkarılmalıdır. Bu özellikleri ve muhtevasıyla sûre yalnız Hz. Peygamber için değil her zaman ve her yerde bütün müslümanlar için büyük bir mânevî güç ve moral kaynağıdır.

Duhâ sûresinin bir önceki Leyl sûresiyle anlam ilişkisi vardır. Leyl sûresi, iyilerin ileride hoşnut ve razı olacaklarını müjdeleyen âyetle son bulurken bu sûrede, "Rabbin sana verecek, sen de razı olacaksın" meâlindeki âyetle bu müjdeye açıklık getirilmiş olur. Bundan sonraki İnşirâh sûresi ise hem üslûp hem de anlam bakımından Duhâ sûresinin devamı gibidir. Çünkü bu sûrede Peygamber'in göğsünün genişletildiği, sırtındaki ağır yükün kaldırıldığı ve namının yüceltildiği bildirilir. Duhâ sûresinin başında yer alan, "Rabbin seni terketmedi, senden yüz çevirmedi" meâlindeki âyete karşılık İnşirâh sûresi, "Öyleyse sen de sadece rabbine yönel" âyetiyle son bulur.

Duhâ sûresini okumanın faziletine dair Sa'lebî ve Vâhidî gibi müfessirlerce Übey b. Kâ'b'dan nakledilen ve daha sonraki bazı tefsir kitaplarında da yer alan, "Kim Duhâ sûresini okursa Allah onu Muhammed'in şefaatine lâyık gördüğü kulları arasına alacak, ona ayrıca yetim ve dilencilerin sayısının on katı sevap yazacaktır" meâlindeki hadisin mevzû olduğu kabul edilmiştir (Zerkeşî, I, 432; Duhâ sûresinin ve daha sonraki sûrelerin sonunda tekbir getirilmesiyle ilgili rivayet için bk. BEZZÎ; TEKBÎR).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ḍḥv" md.; *Müsned*, IV, 312-313; Buhârî, "Tefsîr", 93, "Teheccüd", 4, "Feżâʾilü'l-Ḳurʾân", 1; Müslim, "Cihâd", 114-115; Tirmizî, "Tefsîr", 82; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân* (Bulak), XXX, 229-234; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 526-527; Kādî İyâz, *eş-Şifâʾ*, I, 46-49; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, İstanbul 1307, VIII, 594-607; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳurʾân*, VIII, 446-450; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 432; *Tecrid Tercemesi*, IX, 34-38; Aynî, *ʿUmdetü'l-ḳārî*, Kahire 1392/1972, XVI, 162-165; Âlûsî, *Rûḥu'l-meʿânî*, XXX, 153-165; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5883-5909; Zuhûr Ahmed Azhar, "Ḍuḥâ", *UDMİ*, XII, 301-302.

EMİN IŞIK

DUHÂN

(الدخان)

İslâmî literatüre göre kıyametin büyük alâmetlerinden biri.

Arapça'da "tütmek, dumanı çıkmak" mânasındaki **dahn** kökünden isim olan **duhân** "duman" anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de iki âyette yer alan kelime (Fussılet 41/11 ; ed-Duhân 44/10) kırk dördüncü sûrenin de adını teşkil eder (bk. DUHÂN SÛRESİ). Duhân Kur'an'da geçtiği her iki âyette de "duman" anlamında kullanılmıştır.

Çağdaş mukayeseli dinler tarihi araştırmalarının bir kısmında, İslâm literatürüne göre kıyametin büyük alâmetlerinden biri olarak kabul edilen duhânın terminolojide kazanmış olduğu bu eskatolojik mânaya benzer anlam ifade eden pasajlara Kitâb-ı Mukaddes'te de rastlanıldığı (meselâ bk. Matta, 24/30) kaydedilir (Masson, s. 692). Kur'an'da kıyametin yaklaştığını haber veren âyetlerle bu dehşetli olayın alâmetlerine genel olarak işaret eden beyanların yer alması, müslümanlar arasında yakın bir gelecekte kıyamet alâmetlerinin zuhur ede-